ДРУШТВО ФИЗИЧАРА СРБИЈЕ
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И СПОРТА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
Задаци за републичко такмичење ученика средњих школа 2005
IV разред

1. Честица-пројектил масе m и брзине интензитета v_1 налеће на честицу-мету масе M која мирује. Након судара пројектил и мета се разлећу тако да њихове брзине заклапају углове означене са θ и φ са вектором $\vec{v}_1$, респективно. Све величине мерене су у односу на референтни систем лабораторије. Услед судара долази до *повећања* унутрашње енергије мете за неки износ означен са ΔW_i; унутрашња енергија пројектила се не мења. а) Наћи зависност ΔW_i од угла расејања φ и интензитета брзине мете након судара. (11 б.) б) Колике су брзине пројектила и мете након судара у случају да је повећање унутрашње енергије мете највеће могуће? (6 б.) ц) Ако су пројектил и мета два атома водоника који су, пре судара, били у истом, основном енергетском стању, наћи, користећи Боров модел атома водоника, граничну брзину v_{1c} испод које овакав судар сигурно неће бити праћен емисијом фотона. (5 б.) Енергија јонизације атома водоника износи W_{ion} = 13,6 eV; маса атома водоника приближно је једнака маси протона, $m = 1{,}67 \cdot 10^{-27}$ kg. Све брзине су нерелативистичке. (22 б.)

2. γ - зрачење таласне дужине $\lambda =$ 2,47 pm пада на површину сребра (излазни рад вA = 4,7 eV). Емитовани фотоелектрони улећу у хомогено магнетно поље индукције $B = 10^{-2}$ T, нормално на правац линија поља. Колики је радијус кружница по којима се фотоелектрони крећу у магнетном пољу, и колика је њихова брзина? (20 б.)

3. Две шупље лопте које имају апсолутно рефлектујуће спољашње површине стављене су једна поред друге. У зидовима ових лопти направљен је по један мали кружни отвор пречника d = 1 cm. Отвори се налазе један наспрам другог, на међусобном растојању r = 15 cm. У једној лопти одржава се константна температура T_1 = 2000 K. Колика је равнотежна температура у другој лопти? (18 б.)

4. У крв човека уведена је мала количина раствора који садржи радио-изотоп $_{11}Na^{24}$ активности $A^* = 2 \cdot 10^3$ s^{-1}. Активност једног кубног сантиметра крви, извађене t = 5 сати након тога, износи a = 16 min^{-1}cm^{-3}. Колика је запремина крви човека? Период полураспада $_{11}Na^{24}$ је T = 15 сати. (15 б.)

Константе: Планкова $h = 6{,}62 \cdot 10^{-34}$ Js; маса електрона $m = 9{,}1 \cdot 10^{-31}$ kg; елементарно наелектрисање $e = 1{,}6 \cdot 10^{-19}$ C; брзина светлости $c = 3 \cdot 10^8$ m/s.

Задатке припремио: Драган Реџић
Рецензент: Ђорђе Спасојевић
Председник комисије: Мићо Митровић

ДРУШТВО ФИЗИЧАРА СРБИЈЕ
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И СПОРТА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
Задаци за републичко такмичење ученика средњих школа 2005
IV разред

5. На слици је приказана електрична шема уређаја који је искоришћен за мерење непознате капацитивности кондензатора C_X и индуктивности завојнице L. Уређај се састоји од кондензаторске декаде C познатог капацитета, кондензатора C_X, и завојнице L и извора сталне електромоторне силе. Постављањем преклопника P у положај 1 наелектришу се кондензатори. Након тога се прелопник пребаци у положај 2, услед чега се у систему јављају електричне осцилације чији се период T мери осцилоскопом. У табели су приказани резултати мерења овог периода од капацитета декаде.

C [nF]	0.10	0.15	0.20	0.25	0.30	0.35
T [μs]	7.7	8.2	8.9	9.3	10.0	10.5
	7.7	8.4	8.9	9.5	9.9	10.5
	7.6	8.2	8.9	9.4	9.8	10.5

Напомена: Кондензаторска декада је струјни елемент чији капацитет може да се мења у одређеним корацима.

Задатак: Наћи одговарајућу функционалну зависност између величина датих у табели. Коришћењем графика одредити капацитет кондензатора C_X и индуктивност завојнице L и проценити њихове апсолутне грешке. Тачност мерења периода оцилоскопом је 0.1μs.

(25п)

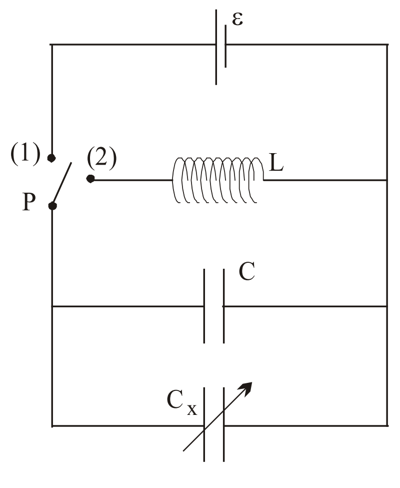

Аутор: Андријана Жекић
Рецензент: Мићо Митровић
Председник Комисије: Мићо Митровић

Решења задатака са републичког такмичења ученика средњих школа – 2005
IV разред

1. а) Нека су v_2 и V_2 интензитети брзина пројектила и мете након судара, респективно. Из закона одржања енергије и импулса имамо $mv_1^2/2 = mv_2^2/2 + MV_2^2/2 + \Delta W_i$, (1) (2б) и $mv_2\sin\theta = MV_2\sin\varphi$ (2), (2б) $mv_1 = mv_2\cos\theta + MV_2\cos\varphi$. (3) (2б) Елиминацијом θ из (2) и (3) добијамо $m^2v_1^2 + M^2V_2^2 - 2mMv_1V_2\cos\varphi = m^2v_2^2$ (4) (2б), па елиминишући v_2 из (1) и (4), и решавајући по ΔW_i налазимо: $\Delta W_i = -V_2^2M(M + m)/2m + v_1 \cos\varphi\, MV_2$,(5) (2б) при чему $0<V_2 <(2mv_1\cos\varphi)/(M + m)$,(1б) јер $\Delta W_i >0$. б) Из (5) следи да је, за неко фиксирано φ, максимум функције ΔW_i у тачки $V_{2max}(\varphi) = mv_1\cos\varphi /(m + M)$, односно $\Delta W_{imax}(\varphi) = (v_1^2/2)\cos^2\varphi\ mM/(m + M)$. До највећег могућег повећања унутрашње енергије мете долази за $\varphi = 0$, па је $\Delta W_{imax}(\varphi = 0) = (v_1^2 /2)\, mM/(m + M)$. Тражене брзине су $\mathbf{V}_{2max} = \mathbf{v}_{2max} = m\mathbf{v}_1/(m + M)$. (6б) ц) Сада $M = m$; највеће могуће повећање унутрашње енергије мете је $\Delta W_{imax}= mv_1^2 /4$. (1б) До ексцитације једног од два атома водоника који се сударају може доћи ако је промена унутрашње енергије једног од учесника у судару најмање $3W_{ion} /4$, (2б) што се добија на основу Боровог модела (прелазак $n = 1 \rightarrow n = 2$). За брзине пројектила које задовољавају релацију $mv_1^2/4 < 3W_{ion} /4$ разматрани судар је сигурно еластичан, а за веће брзине *може* бити и нееластичан. Дакле, тражена гранична брзина $v_{1c} = (3W_{ion}/m)^{1/2}$ (1б) $\approx 6 \cdot 10^4$ m/s. (1 б) До решења под б) се може елегантније доћи у систему центра масе.

2. Енергија γ- кванта износи $h\nu = hc/\lambda \approx 8{,}04 \cdot 10^{-14}$ J $\approx 0{,}50$ MeV, (2 б) па из једначине фотоефекта $h\nu = A + E_{kin}$ налазимо кинетичку енергију фотоелектрона $E_{kin} = h\nu\,(1 - A/h\nu) \approx h\nu$ јер $A \ll h\nu$. (2 б) Из релативистичког израза за кинетичку енергију $E_{kin} = mc^2(\gamma - 1)$ где $\gamma = (1 - v^2/c^2)^{-1/2}$ добијамо $v/c \approx 0{,}86$ (5 б). (Применом нерелативистичког обрасца за кинетичку енергију добија се $v > c$.) Релативистичка једначина кретања електрона у магнетном пољу гласи $d(m\gamma\mathbf{v})/dt = -e(\mathbf{v}\times\mathbf{B})$. (3 б) Како је $dE_{kin} = -e(\mathbf{v}\times\mathbf{B}) \cdot \mathbf{v}dt = 0$, следи да је брзина електрона у магнетном пољу константног интензитета, (2 б) па електрон врши равномерно кружно кретање. (2 б) Онда се једначина кретања своди на $m(v)v^2/r = evB$, где $m(v) = m\gamma$, а r је радијус кружнице, (2 б) па је $r = m(v)v/eB$ (1 б) ≈ 30 cm. (1 б)

3. Мали отвор на зиду шупље лопте са апсолутно рефлектујућим спољашњим површинама зрачи (у одличној апроксимацији) као апсолутно црно тело. Према томе, отвор лопте на температури T_1 (лева лопта), зрачи снагу $P_1 = \sigma T_1^4 d^2\pi/4$. (6б) Ова снага емитује се напоље у односу на отвор, тј. у просторни угао од 2π стерадијана. (6б) Према томе, отвор десне лопте апсорбује део снаге P_1 у износу $(P_1/2\pi r^2)d^2\pi/4$. (2б) Нека је T_2 равнотежна температура у десној лопти. Онда важи $\sigma T_2^4 d^2\pi/4 = \sigma T_1^4 (d^2\pi/4)^2/2\pi r^2$, (2б) па је $T_2 = T_1(1/2^{1/4})(d/2r)^{1/2}$ (1б) ≈ 307 K. (1б)

4. Из закона радиоактивног распада, $N = N_0\, e^{-\lambda t}$, (3б) и дефиниције активности извора, $A = -dN/dt = \lambda N_0\, e^{-\lambda t}$, (3б) налазимо $A = A^*\, e^{-\lambda t}$. (2б) Како је $A = a\, V$, где је V тражена запремина, имамо $V = (A^*/a)\, e^{-\lambda t}$. (3б) Константа распада повезана је са периодом полураспада релацијом $\lambda = (\ln 2)/T$, (2б) па је $V = (A^*/a)\, e^{-(\ln 2)\, t/T} \approx 5950$ cm^3. (2б)

Задатке припремио: Драган Реџић
Рецензент: Ђорђе Спасојевић
Председник комисије: Мићо Митровић

Решења задатака са републичког такмичења ученика средњих школа – 2005
IV разред

5. Према једначини $T = 2\pi\sqrt{LC_e} = 2\pi\sqrt{L(C + C_x)}$, следи да T^2 зависи линеарно од C на следећи начин: $T^2 = 4\pi^2 LC + 4\pi^2 LC_x$. Члан који се налази уз C одговара коефицијенту правца праве, а слободан члан $4\pi^2 LC_x$ одговара одсечку на ординати. Ради графичког решавања проблема потребно је нацртати график $T^2 = f(C)$ према следећим подацима:

C [nF]	0.10	0.15	0.20	0.25	0.30	0.35
T[μs]	7.67 7.7	8.27 8.3	8.9	9.4	9.8	10.5
ΔT[μs]	0.1	0.13 0.2	0 0.1	0.1	0.1	0.1
T^2 [10^{-12}s^2]	58.8 59	68.4 68	79.2 79	88.4 88	98.0 98	110.2 110
ΔT^2 [10^{-12}s^2]	1.6 2	2.2 3	1.8 2	1.9 2	2.0 2	2.1 2

Вредност непознатог капацитета C_x може се директно очитати са графика $T^2 = f(C)$ као одсечак на апсциси. $C_x = 0.19\text{nF}$. Један од начина процене апсолутне грешке овог одсечка је повлачењем највертикалније и најхоризонталније праве, при чему се за апсолутну грешку овог одсечка може узети половина интервала у оквиру кога се налази његова вредност. Дакле, $\Delta C_x = 0.028\text{nF} \approx 0.03\text{nF}$.

$\Rightarrow \quad C_x = (0.19 \pm 0.03)\text{nF}$.

Непозната индуктивност завојнице се одређује из вредности одсечка на ординати b. Пошто је $b = 4\pi^2 LC_x$, следи да је $L = \dfrac{b}{4\pi^2 C_x}$.

Вредност b очитана са графика износи $b = 38 \cdot 10^{-12}\text{s}^2$, а његова апсолутна грешка као половина интервала у оквиру кога се налази ова вредност $\Delta b = 3 \cdot 10^{-12}\text{s}^2$.

$$\Rightarrow \quad b = (38 \pm 3) \cdot 10^{-12}\text{s}^2 \quad \Rightarrow \quad L = \frac{38 \cdot 10^{-12}\text{s}^2}{4\pi^2 \cdot 0.19 \cdot 10^{-9}\text{F}} = 5.1 \cdot 10^{-3}\text{H} \quad \Rightarrow \quad \frac{\Delta L}{L} = \frac{\Delta b}{b} + \frac{\Delta C_x}{C_x} = \frac{3}{38} + \frac{0.027}{0.19} = 0.221 \quad \Rightarrow$$

$\Delta L = 1.1 \cdot 10^{-3}\text{H} \approx 1\text{mH} \Rightarrow L = (5 \pm 1)\text{mH}$

Други начин:

Одабирањем две нееексперименатлне тачке са праве, A – између прве и друге и B – између последње и претпоследње експерименталне тачке, на пример $A(0.1075\text{nC}, 60 \cdot 10^{-12}\text{s}^2)$ и $B(0.325\text{nC}, 104 \cdot 10^{-12}\text{s}^2)$ одређује се коефицијент правца праве као:

$$a = \frac{T_B^2 - T_A^2}{C_B - C_A} = \frac{(104 - 60) \cdot 10^{-12}\text{s}^2}{(0.325 - 0.1075) \cdot 10^{-9}\text{F}} = 202.3 \cdot 10^{-3}\frac{\text{s}^2}{\text{F}}.$$

$\Delta(T_A^2) = 3 \cdot 10^{-12}\text{s}^2; \Delta(T_B^2) = 2 \cdot 10^{-12}\text{s}^2$; $\Delta x_A = \Delta x_B = 2.5 \cdot 10^{-3}\text{nF}$

$$\frac{\Delta a}{a} = \left(\frac{\Delta(T_B^2) + \Delta(T_A^2)}{T_B^2 - T_A^2} + \frac{\Delta C_B + \Delta C_A}{C_B - C_A}\right) = 0.137 \approx 14\% \Rightarrow \Delta a = 28 \cdot 10^{-3}\frac{\text{s}^2}{\text{F}} \approx 30 \cdot 10^{-3}\frac{\text{s}^2}{\text{F}} \quad \Rightarrow a = (202 \pm 30) \cdot 10^{-3}\frac{\text{s}^2}{\text{F}}$$

Пошто је $a = 4\pi^2 L$ следи да је $L = \dfrac{a}{4\pi^2} = \dfrac{202.3 \cdot 10^{-3}\frac{\text{s}^2}{\text{F}}}{4\pi^2} = 5.13 \cdot 10^{-3}\text{H}$.

$$\frac{\Delta L}{L} = \frac{\Delta a}{a} = 0.137 \approx 14\% \Rightarrow \Delta L = 0.7 \cdot 10^{-3}\text{H} \quad \Rightarrow L = (5.1 \pm 0.7)\text{mH}$$

Такође, пошто је $b = 4\pi^2 LC_x$, следи да је $C_x = \dfrac{b}{4\pi^2 L} = \dfrac{38 \cdot 10^{-12}\text{s}^2}{4\pi^2 5.13 \cdot 10^{-3}\text{H}} = 0.188 \cdot 10^{-9}\text{F}$.

$$\frac{\Delta C_x}{C_x} = \frac{\Delta b}{b} + \frac{\Delta L}{L} = \frac{3}{38} + 0.137 = 0.216 = 21.6\% \quad \Rightarrow \quad \Delta C_x = 0.041 \cdot 10^{-9}\text{F} \approx 0.04 \cdot 10^{-9}\text{F}$$

$C_x = (0.19 \pm 0.04) \cdot 10^{-9}\text{F} = (0.19 \pm 0.04)\text{nF}$